

Вадим Юрченко,

Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка Національної академії наук України (Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0006-7534-6913>

e-mail: tseneya1708@gmail.com

КОНЦЕПТ «МАКСИМАЛІЗМ» У КРИТИЧНИХ ПРАЦЯХ Є. СВЕРСТЮКА ТА І. ДЗЮБИ

Предмет цієї статті — концепт «максималізм» у критичних працях шістдесятників, зокрема Є. Сверстюка та І. Дзюби. Наразі ще не було досліджень, які торкалися рецепції максималізму критиками-шістдесятниками, та місця цього концепту в публіцистичній і науковій мові критиків. Це перша спроба такої розвідки, що й зумовлює її актуальність. Крім того, стаття може стати основою для подальших досліджень мови шістдесятників у межах постколоніальної теорії, оскільки торкається проблеми впливу імперії на особистість. Мета дослідження — з'ясувати частоту вживання концепту в критиків-шістдесятників, оцінити його місце та роль в ідеологічній мові імперії, визначити зміни в тлумаченні концепту на відміну від усталеного. Зроблено такі висновки. 1. У теорії критиків-шістдесятників концепт «максималізм» був високопродуктивним, суголосним добі й тогочасній ідеологічній мові. Окремі праці літературних критиків були присвячені проблемі морального максималізму, а І. Дзюба вживав концепт з надзвичайною частотою (тільки в тритомнику «З Крилиці літ» — фактично в кожній четвертій статті). 2. Критики були свідомі штампованості цього концепту та частого його вживання у тогочасній періодичній/критичній літературі і вносили в нього власний сенс, який опонував тодішньому поширеному некритичному його вживанню в радянській публіцистиці. 3. Концепт є одним із основних у моральній свідомості шістдесятників, і вони вносили в нього дуже подібний сенс, що ґрунтувався на ідеях морального абсолютизму, зокрема кантіанській філософії. Усі наголошували на потребі творення високоморальної людини, вимогливої насамперед до себе, здатної на самопожертву в ім'я високої моральності, громадянського обов'язку, уваги до упосліджених, віри у здатність інтелігенції змінити світ. Яскраво опонували ідеям морального релятивізму, який був для них неприйнятний, що загалом характерно для морального абсолютизму. Наявна окрема різниця в декларованих джерелах моральності: у Є. Сверстюка вони релігійні. Це дослідження може стати основою для подальшого вивчення проблем моралі у художній творчості й критиці шістдесятників.

Ключові слова: шістдесятники, Іван Дзюба, Євген Сверстюк, етика, моральний абсолютизм, максималізм

Українське шістдесятництво насамперед відоме як літературне покоління, яке шукало свободу. Бунт та незгода часто йдуть пліч-о-пліч з ідеєю свободи, особливо в екзистенціалістському її розумінні. Детально на цьому вимірі співвідношення свободи та бунту зупинялася Л. Тарнашинська в статті «Виміри свободи: бунт як екзистенціальна проблема шістдесятників» та «“Свобода від...” чи “свобода для...”: кореляція екзистенціальної домінанти з гуманістичним психоаналізом» (Тарнашинська, 2013, с. 348–365, с. 381–395). Втім, є й зовнішній вияв боротьби за свободу: в умовах посилення контролю над людиною загалом і її творчістю зокрема, загалом над національними культурами українські шістдесятники мали об'єктивну мотивацію для відкритого опору державній системі, яка на словах обіцяла

загальну рівність індивідів та націй, а насправді пригноблювала і перших, і других.

Незгода шістдесятників, навіть якщо «у системі радянських координат» була системною та виваженою і проявлялася на багатьох рівнях: як безпосередньо у творчості, виражена в змісті (як-от «На цвинтарі розстріляних ілюзій» В. Симоненка) та формі (скажімо, новаторська й оригінальна «баладна» поезія Драча), так й у філософсько-критичному вимірі. Яскравим прикладом такої боротьби за свободу є, зокрема, «Інтернаціоналізм чи русифікація» І. Дзюби, де в межах марксизму-ленінізму показано невинуватість чинної тоді національної політики, або ж «З приводу процесу над Погружальським» Є. Сверстюка — статті, яка стала неофіційним стартом дисидентського руху та відкритої незгоди тодішньої інтелігенції.

Проте цей потяг до свободи проявлявся в науково-критичній думці якщо й непрямо, то бодай опосередковано. Одним із таких опосередкованих способів боротьби була мова й способи говорити. Мова — головний «робочий» матеріал для будь-якого митця та літературного критика. Зважаючи на це, жодна інша тоталітарна система ХХ століття не пішла так далеко у підкоренні мови, як радянська. І йдеться не лише про притаманні багатьом імперіям методи утиску, як-от обмеження вживання усіх мов, окрім мови метрополії, а й характерну лише для СРСР «радянізацію» мов «братніх народів», а точніше, їх «раціоналізацію»: це викидання з мови усього «зайвого», «шкідливого» — слів іншомовного походження, синонімів та омонімів, «механізувати» граматику тощо (Кузнецова, 2023, с. 164). Ці заклики та експерименти стихли вже в 1930-х, але боротьба з «буржуазними словами» та за «чистоту мови» тривала аж до кінця існування СРСР, а в певних формах й ідеях триває і досі. Таке прискіпливе ставлення метрополії до мови, особливо в роки сталінських репресій, окрім усього іншого, створило великий пласт радянського канцеляриту та набору штампованих фраз, якими було дозволено говорити, а ширше — і мислити (Кузнецова, 2023, с. 177).

Тиск шаблонізації та канцеляризації мови відчувало все молоде покоління шістдесятників. Так, І. Дзюба неодноразово згадував, що й він сам, і його однокурсники в університеті часто підмічали шаблонні, канцеляритні вирази викладачів і між собою висміювали їх — як ті, що були породжені неосвіченістю та прямими вимогами начальства (Дзюба, 2013, с. 73), так і загалом незугарні й породжені системою як такою (Там само, с. 76). На протигагу цьому, викликала захоплення й естетичне зачудування «народна» українська мова у всьому її різноманітті, чута з уст різних мовців, завжди різна та оригінальна. Цікаві та унікальні фрази з неї І. Дзюба занотовував фактично все своє життя. Можливо, зрештою це теж стало одним із факторів незгоди з режимом: шістдесятники, безумовно, поділяючи багато ідей «лівого» світогляду, бачили, що справжня мова народу — не така, як усталений і жорстко контрольований канцелярит радянської інтелігенції та видань, і саме тому народність та повага до простої робочої людини у них так гармонійно поєднувалася з оригінальними пошуками в мові й боротьбою з її шаблонізацією.

Одним із таких мовних і водночас світоглядно-філософських елементів незгоди стало переосмислення поняття максималізму та максималістичного світогляду героїв художніх тво-

рів: позитивні персонажі соцреалістичної літератури мали бути однозначно позитивними, відданими партії та ідеям соціалізму, їхні конфлікти — абсолютно простими, відповідно літературна критика використовувала велемовні риторичні гіперболізовані пасажі на тему того чи іншого твору й характеризувала літературні твори в позитивному чи негативному ключі згідно з ідеологічними настановами.

Шістдесятники ж підходили до таких викидків з інших світоглядно-філософських позицій і надавали цим поняттям ширший сенс із власними конотаціями. Так було і з концептом морального максималізму та максималізму загалом. На ті часи це був усталений троп, яким критики могли вказати на ідеологічно правильні тексти й часто вживали в літературознавчих дискусіях зокрема. І. Дзюба неодноразово у своїх працях згадує, що сам цей термін у радянській критиці став кон'юктурним, зокрема в працях «Микола Вінграновський» (Дзюба, т. 3, с. 548), «Феномен Євгена Свєрстюка» (Дзюба, т. 1, с. 633), «Різьбяр власного духа (Василь Стус)» (Дзюба, т. 3, с. 603). Наприклад, в останній праці І. Дзюба зазначає, що не може приписати йому моральний максималізм, адже він був ще давно «замацьканий і скомпрометований людьми, які вимагали подвигів від інших, та й офіційною літературною риторикою, а самі літератори, публіцисти та журналісти часто теоретизували про «моральний максималізм» як визначальну рису «радянської людини»» (Дзюба, т. 3, с. 610). Звісно, термін міг бути скомпрометований, проте його активна наявність у дискурсі не могла не позначитися на мові та способі висловлення думок тогочасних критиків, навіть особливо незгодних, тож у шістдесятників поняття «максималізм» трапляється досить часто. Безумовно, найбільше в літературно-критичних публікаціях, пізніше — у спогадах, передмовах тощо. «Цей літературний символ був близький людям гарту Світличних з їхнім пекучим моральним максималізмом», — згадувала М. Коцюбинська про Світличних у спогадах (Коцюбинська, 2008).

Проте найбільше послуговувалися цим концептом Є. Свєрстюк та І. Дзюба. У Є. Свєрстюка вживання терміна «максималізм», зокрема «моральний максималізм», можна побачити у двох основних аспектах: моральний максималізм християнства та моральний максималізм поета в ситуації вибору. Проблема морального, себто духовного максималізму, була важливою для нього як неодмінна засада збереження української духовності й моральності. Так, Є. Свєрстюк прямо згадує про цю моральну позицію у виступі «Моральні сили руху»:

«...Бо люди зреклися морального максималізму Нагірної проповіді й відкинули всі приписи...» (Сверстюк, 1993, с. 50–53). У виступі йдеться, зокрема, про потребу присутності високоморальної особистості в політичному житті України, і, за Є. Сверстюком, це ті «справжні», що «єднуються навколо високих безкорисливих принципів і ставлять честь та обов'язок над усе, [...] Хто віддає своє найдорожче, той справжній». Тобто, інакше кажучи, ідеалісти, моральні максималісти, здатні жертвувати поточними потребами заради абсолютного блага — це той етичний погляд, що цілком відповідає моральному абсолютизму в кантівському його розумінні.

Етика у Є. Сверстюка ґрунтується не лише на суспільних засадах, а й релігійних: «мірою людини є Бог». Потреба релігійного єднання, повнокровне відродження релігії, повернення до біблійних істин попри їхню недосяжність — усе це є лише частиною думок автора в його публіцистичній спадщині. У статті «Європейський контекст» він, зокрема, репрезентує аполілогію християнства й зупиняється на християнському базисі моральності шістдесятників — як основоположчому для високої моральності людини-громадянина. Йдеться про моральний абсолютизм, чітку різницю між «є» та «повинен/мусить», тож автор із позиції християнської етики прямо згадує про етичну теорію Канта, де обґрунтовано ці поняття. Водночас на противагу кантіанському (і християнському) абсолютизму Є. Сверстюк заперечує моральний релятивізм як, на його думку, морально невибагливий — що загалом відповідає максималістичним принципам морального абсолютизму. Проте ці роздуми й акцентуації на іншості є добрим свідченням сутності морального максималізму у дискурсі (особливо пізнього періоду) шістдесятників (Сверстюк, 1993, с. 168–175).

За Є. Сверстюком, інтелігенція має бути мудрим провідником, який вестиме людей за собою, обов'язок — безкорисливим, як духовна потреба, а принциповість у нього отожднюється з мучеництвом. Саме так він говорить про В. Стуса у спогадах про нього — як про мученика, перед яким «смирніє світ» (Сверстюк, 1993, с. 140–161). Він залишається для Є. Сверстюка втіленням етичної людини, з «надто гострим моральним чуттям», «моральний максималізм був з ним завжди, як пульс», гордий з природи, але безкорисливий і скромний на людях. Як релігійному мученику, І. Світличний приписує В. Стусові релігійний аскетизм і всеохопне суспільне відторгнення: «у Василя свят не було», зазначає, що в нього не було читача й жодної читацької уваги, наголошує, що

він жив і працював без жодної ласки суспільства чи слави, «пасинком у камінній мачухи, яка зовсім не брала його до уваги», бідний і упосліджений, повноцінно міг жити лише у світі культури, і в поезії програвав на тлі гострої публіцистичності 1960-х.

Проте у цій же статті можна помітити суперечність у тексті самого Є. Сверстюка: не визнаний читачем, але з багатьма «неофіційними» читачами, з бельгійським перекладом «Зимових дерев» і винятковою повагою літературної редакції Зінаїди Піскорської, з життям ніби в бідності, але з бібліотекою вдома, приватним будинком з хорошим садом, у якому з товаришами грав у бадмінтон (Сверстюк, 1993, с. 143), тобто не вів життя за межею бідності. І нарешті, Є. Сверстюк наголошує, що В. Стус був «з природи людина релігійна» в контексті християнства, «чоловік, який розмовляє з Богом», і якщо в його творчості і є сумніви, то це сумніви пошуку — попри те, що проблема релігійності В. Стуса донині є дискусійною. На думку багатьох дослідників, релігійність у широкому значенні була йому властива, проте поет часто мислив про неї не категоріями сакрального, а трактував із більш абстрактних філософських позицій і до християнства мав послідовно негативне ставлення (Безверхий, Пірус, 2018). Втім, Є. Сверстюк неодноразово наголошував, що В. Стус був релігійною людиною, оскільки сам вбачав джерела моральності в християнстві, адже митець фактично залишався уособленням його ідеального морального максималізму. І нарешті, він сприймає арешт В. Стуса як апофеоз мученика — піднесення через страждання: етична висота поета не могла бути абсолютною без жаровні страждань, а саме арешту, і він, як і релігійні мученики, котрі після катувань і знущань ставали святими, лише після арешту зміг піднятися до вершин моральності, остаточно позбутися диявола спокуси, прийняти безневинну кару. Тобто В. Стус стає для Є. Сверстюка міфологемою, уособленням моральної непоступливості та найвищих етичних ідеалів.

Загалом філософсько-моральні пошуки Є. Сверстюка добре підсумувала Л. Тарнашинська у статті «Між ідеалізмом і “критичним пафосом”»: про феномен національної інтелігенції і виокремила у них дванадцять основних пунктів: особлива роль інтелігенції в житті суспільства, безкорисливість служіння, традиція і тяглість, християнські традиції інтелігенції та обов'язок, гідність, постійне апелювання до сумління, постійна опозиційність інтелігенції, потреба абсолютних цінностей, потреба в любові, потреба великої віри, потреба глибоких знань, національно-релігійна самосвідомість.

мість як фундамент культури інтелігенції (Тарнашинська, 2019).

Термін «максималізм» часто можна зустріти і в текстах І. Дзюби. Наприклад, у його тритомнику «3 криниці літ» у нейтральному та найбільш усталеному зараз значенні (як «юнацький максималізм») він трапляється лише в статті «Скіфський степ під небом України (Борис Мозолевський)» (Дзюба, т. 1, с. 487). У решті його доробку цей концепт має лише позитивне або негативне значення.

З позитивного можна виокремити кілька ліній: це максималізм ідейний — коли І. Дзюба торкається проблем впливу на письменника революційних або радикальних ідеологій. У кожній такій статті він наголошує на потребі розуміння специфіки часу й ставиться до такого максималізму з повагою та розумінням і не заперечує його, а радше наголошує на його нездійсненності в тих реаліях. У такому позитивному сенсі цей концепт можна знайти в статті І. Дзюби «В обороні людини й народу», де він говорить про письменників 1920-х років, які опинилися в «шалених завихреннях ентузіазму й ідейного максималізму», і виправдовує їх викликами доби, а ідейний максималізм у нього тут — радше стрибання в крайнощі кожної ідеї, за яку автори хапалися до кінця, або ж через яку відчували величезний тиск. Ще він говорить про це в розділі «Проза (20–30-ті роки ХХ століття) з “Історії літератури ХХ століття”», де знову торкається проблеми «революційного максималізму», тобто ідейного. Нарешті, подібне розуміння таких ідеологій І. Дзюба подає і в статті «Про “демократичний” нігілізм», де називає більшовизм логічним продовженням соціал-максималістичних політичних течій, який, на його переконання, і був природним породженням свого часу (Дзюба, т. 2, с. 587).

Друга лінія розуміння максималізму — це максималізм чуттєвий та настроєвий. Це радше максималізм «чистоти душі» невинного героя, і в І. Дзюби він часто йде в руслі пошуку протиставлення «бездуховного» героя-притосованця. Так, у статті «“Прекрасні легенди” про любов і “любов” без прекрасних легенд» він наголошує на опозиції чуттєвого максималізму головної героїні та практицизму й розрахованості героя — це розділення високоморального, високоідейного та приземленого, міщанського — частий лейтмотив як у літературній критиці, так і в художній творчості шістдесятників і певним чином пов’язаний з ідеологією СРСР загалом (Дзюба, т. 1, с. 172). Ця опозиція «високе — низьке» в схожій схемі повторюється в його статті «Неопалима книга» про «Марусю Чурай» Ліни Костенко. Цього разу вона

в І. Дзюби — між героїчно-максималістським світопочуттям головної героїні та тверезо-практичною, егоїстично-влаштувальницькою життєвою настановою односельців (Дзюба, т. 1, с. 539).

Третя лінія позитивного максималізму — це власне моральний максималізм і роздуми про нього у працях І. Дзюби. Він трактує його як високу цінність, яка спонукає людей змінювати світ, є усвідомленим, направленим перш за все в себе, у вимогливість до себе, і вже потім — до інших. Такий моральний чи духовний максималізм І. Дзюба знаходить у багатьох авторів. Наприклад, у статті «Поезія вигнання» Є. Маланюка, де вирізняє духовний максималізм самонастановлення. Крім того, у такому контексті він писав про Василя Блакитного («Він є у житті України») (Дзюба, т. 1, с. 643). Максималістом І. Дзюба називав і ще одного «забутого» шістдесятника — Бориса Мамайсура («Забуті — поруч (Про ще одного “шістдесятника”)») (Дзюба, т. 1, с. 667). Також він вирізняє «етичний максималізм» у творчості Т. Шевченка і Ф. Шиллера (стаття «Шевченко і Шиллер: візія ідеального стану суспільства»), але до кінця цей термін не прояснює (Дзюба, т. 2, с. 528). Згадує І. Дзюба про максималізм у контексті «Одержимої» Лесі України, даючи Міріам саме таку характеристику (Дзюба, т. 3, с. 180): йдеться про працю «Леся Українка». У ній же він називає максималісткою і саму Лесю Українку за те, що вона, за І. Дзюбою, свідомо вирішила протистояти історичним неминучостям. У статті «Читаючи Кобилянську (кілька зіставлень)» І. Дзюба вживає термін «моральний максималізм» у контексті принциповості в життєвій позиції, виводить його на ширші від фемінізму горизонти, також згадує про колізію духовного максималізму жінки та чоловіка (коли останній часто не може дорости до висот першої) (Дзюба, т. 3, с. 244). Є в нього й інтерпретація максималізму як риси «природної людини» у статті про «Тіні забутих предків» — «А на этот раз — перелом настоящей?», де дослідник пише про гуцулів та їхні традиції як щось невід’ємне від природи, далеко від цивілізації, і приписує їм «первозданный максимализм человеческой природы» — у цьому контексті можна говорити про привілейований і дещо несправедливий погляд на ці культурні особливості, проте це не тема цієї розвідки (Дзюба, т. 2, с. 741).

Проте найбільше І. Дзюба пише про моральний максималізм і найширше пояснює це явище у своїх статтях та передмовах, присвячених шістдесятникам. Наприклад, він багато розмірковує про моральний максималізм у контексті творчості В. Симоненка, і ставить цей

концепт поряд із духовним аристократизмом та «мужицьким» соціальним демократизмом (Дзюба, т. 3, с. 528). Важливо, що тут І. Дзюба протиставляє погляди поета — «бюрократичній машині» і людям, які лише говорять від імені держави, — тобто, по суті, ставить його у позицію істинного демократа, котрий насправді і є тим голосом і захисником народу. У статті «Микола Вінграновський» він номінує «так званім максималізмом» громадянську й духовну повносуцність і стверджує, що таке світобачення притаманне всім шістдесятникам. Образи, які можна сприйняти як гіперболізовані, І. Дзюба називає щирими. Втім, уже далі наголошує, що форма для шістдесятників — не головне, і якщо згодом образи й заклики стали «скромнішими», то морального абсолютизму та щирості в них поменшало. І. Дзюба зазначає, що внутрішній максималізм М. Вінграновського — це безмежне переживання повноти буття, високий громадянський та естетичний ідеал, постійна, хоч і непомітна, рефлексія та самоосудження, щире звертання до вічних тем (Дзюба, т. 3, с. 548). У статті «Народжуйте себе допоки світу», присвяченій творчості І. Драча, він роздумує про джерела «морального ідеалізму та максималізму» шістдесятників і пов'язує його появу з тяжким повоєнним дитинством (Дзюба, т. 3, с. 585). Стаття «Різьбяр власного духу (Василь Стус)» цікава тим, що тут І. Дзюба пов'язує моральний максималізм поета з кантіанською філософією моралі та його моральним імперативом, на основі якого теорія моралі й вибудувала ідею морального абсолютизму. Автор наголошує, що хоча В. Стус ніколи не розводився пафосно про максималізм, однак сутнісно сповна його сприйняв. Нижче І. Дзюба приписує поетові «духовний» та «етичний» максималізм, маючи на увазі загалом те саме.

Багато роздумів про моральний максималізм шістдесятників І. Дзюба подає у статті «Феномен Євгена Сверстюка». Він розтлумачує це поняття як рису, підкріплену діями та життям, вимогливістю до самого себе, а не до зовнішнього, а головне — вдумливістю моральності й розуміння потреби вимагати морального максимуму при розумінні чужих обставин і можливостей — тобто не формулювання сліпих емоційних вимог, а вимог слухних, обґрунтованих.

Крім того, так само важливою для розуміння І. Дзюбою морального максималізму є стаття «...І вічні питання до білого світу (нотатки про лірику Леоніда Талалая)», де він розмірковує про велич поета й про важливість того, що той ставить «вічні питання», а ту обставину, що він здатен ними страждати, сприймає як

високий рівень моральності й наголошує, що це є свідченням духовного максималізму особистості. Тобто для І. Дзюби моральний максималізм — це не лише раціональне усвідомлення потреби діяти послідовно й правильно, а й емоційне переживання потреби цієї правильності. Тут він іде строго за класичною етичною концепцією. У статті «Незглибимість життя (штрихи до портрета І. Мележа)» І. Дзюба наголошує, що моральний максималізм — це ноша не лише аристократів, як це було в класичній літературі, а й нерідко — простих людей (Дзюба, т. 1, с. 808). З легкою іронією про такий максималізм він говорить у праці «Палітра “міської” повісті (нотатки про творчість Ніни Бічуї)», де заперечує характеристику оповідача про свою героїню як «максималістку» і зазначає, що максималізм — це не лише самоїдство та дратівливість, а значно більше і вище духовне налаштування, за яке в тоталітарній реальності людина ще й відповідає більше, ніж героїня у творі, — вочевидь, відсилаючи до шістдесятників та їхнього жертовного максималізму (Дзюба, т. 1, с. 571).

У негативному ж значенні термін «максималізм» у працях І. Дзюби вживається в сенсі максималізму «зовнішнього» та «нерозумного» — наприклад засудження покоління незалежності поетів 1920-х років за їхню політичну позицію він називає «антиісторичним максималізмом», або ж пов'язує його з надмірними вимогами сучасних критиків до літератури минулого. Також нерідко вживає це поняття у лапках, для підкреслення того, що цей максималізм — несправжній, фальшивий, вдаваний. Це для І. Дзюби та сама неуважність до іншого, якої не було в Є. Сверстюка, а ширше — у справжнього морального максималіста.

Підсумовуючи, варто зазначити, що загалом лише в тритомнику «З криниці літ» із вибраних статей І. Дзюби цей термін вживається у понад 36 статтях із 159 поданих, а в багатьох інших автор звертається до цього концепту опосередковано, тобто прямо згадує про нього майже в кожній четвертій статті. У абсолютній більшості з-поміж них максималізм згадується в позитивному значенні, йде разом із уточненнями «етичний», «моральний», «духовний» і стосується переважно моральної сфери. Коли ж термін набуває негативного відтінку, то часто вживається в лапках — як знак авторської іронії та осуду, тобто фактично переінакшений позитивний термін. В абсолютній більшості статей, присвячених іншим шістдесятникам, І. Дзюба стверджує, що їм притаманний моральний або етичний максималізм. Так було зі статтями про М. Вінграновського, В. Симо-

ненка, Б. Мамайсура, І. Світличного, І. Драча, В. Стуса, Є. Сверстюка. Тож моральний максималізм для І. Дзюби — це внутрішня налаштованість людини на справедливість, вимогливість насамперед до себе, з чого випливає заперечення снобізму, підкріплене кантіанською філософією моралі, тобто моральним абсолютизмом. При цьому моральність має залишатися не лише декларативною, а й бути наповненою емоціями й щирим переживанням, а також виражатися у громадянській позиції та самовідданий роботі. І. Дзюба вірить, що моральний максималіст може і змінює світ на краще і що найкращі люди такого ґатунку вже значною мірою зробили це своєю працею. Звісно, як є правильні (з погляду морального абсолютизму) способи жити в суспільстві, так є і неправильні — система морального максималізму не терпить байдужості до людського горя, пристосуванства, життя без реальної громадської цінності. У багатьох статтях І. Дзюби часто лунають антимищанські ідеологеми. Помітне й таке авторське спостереження: на відміну від Є. Сверстюка, І. Драча не звертається до християнської генези моральності, але й демократично не заперечує її, натомість його джерела моральності — соціально-філософські.

Отже, для українських шістдесятників моральний максималізм навіть термінологічно був не негативним поверхневим сліпим ідеалізмом, породженим неусвідомленістю складності буття, а навпаки — позитивною характеристикою високоморальної людини, вимогливої насамперед до себе, толерантної до недосконалості світу, проте непоступливою в неправді й здатної на самопожертву в ім'я високої моральності. З етичного погляду цей світогляд є моральним абсолютизмом, нехай і з різними джерелами моральності в кожного з-поміж шістдесятників і яскраво опозиційним до морального релятивізму у всіх його проявах, зокрема «міщанської» філософії. Непоступливість та потребу високоморальності шістдесятники розуміли як обов'язкову рису інтелігенції, а сама інтелігенція, за їхніми поглядами, має відігравати велику роль у суспільстві й вдосконалювати його, а для цього мати високі моральні та інтелектуальні якості. Шістдесятники щиро вірили в інтелектуальну особистість та її здатність активно змінювати світ. Саме тому, на їхнє переконання, людина такого покликання має обов'язково виконувати високий громадянський обов'язок перед суспільством, бути носієм демократизму, проявляти увагу до упосліджених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безверхий О., Пірус Т. Релігійні погляди Василя Стуса. *Василь Стус: життя, ідеологія, творчість, соціополітичний і літературний контекст*. Вінниця, 2018. С. 13–17. <https://jvsmk.donnu.edu.ua/article/view/5662>
2. Дзюба І. З криниці літ. Т. 1–3. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006–2007.
3. Дзюба І. Не окремо взятє життя. Київ: Либідь, 2013. 760 с.
4. Коцюбинська М. Світло Світличних: Іван і Марія. *Іван Світличний, Надія Світлична. З живучого племені Дон Кіхотів*. Київ: Грамота, 2008. С. 5–44.
5. Кузнецова Є. Мова-меч. Як говорила радянська імперія. Глибока: Твоя підпільна гуманітарка, 2023. 376 с.
6. Сверстюк Є. Блудні сини України. Київ: Знання, 1993. 244 с.
7. Тарнашинська Л. Сюжет Доби: дискурс шістдесятництва в українській літературі ХХ століття. Київ: Академперіодика, 2013. 678 с.
8. Тарнашинська Л. Між ідеалізмом і «критичним пафосом»: про феномен національної інтелігенції. *Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління. Історико-літературний та поетикальний аспекти*. Київ: Смолоскип, 2019. 592 с.

REFERENCES

1. Bezverkhyi, O., & Pirus, T. (2018). Relihiini pohliady Vasyliia Stusa [Vasyl Stus' Religious Views]. In *Vasyl Stus: zhyttia, ideolohiia, tvorchist, sotsiopolitychnyi i literaturnyi kontekst* (pp. 13–17) [in Ukrainian]. <https://jvsmk.donnu.edu.ua/article/view/5662>
2. Dziuba, I. (2006–2007). *Z krynytsi lit* [From the Well of Years]. Vol. 1–3, Kyiv: PH “Kyievo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].
3. Dziuba, I. (2013). *Ne okremo vziatє zhyttia* [Not a Separately Viewed Life]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

4. Kotsiubynska, M. (2008). Svitlo Svitlychnykh: Ivan i Mariia [The Svitlychni's Light: Ivan and Maria]. In *Ivan Svitlychnyi, Nadiia Svitlychna. Z zhyvuchoho plemeni Don Kikhotiv* (pp. 5–44). Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
5. Kuznietsova, Ye. (2023). *Mova-mech. Yak hovoryla radianska imperiia* [Language as a Sword. As the Soviet Empire used to say]. Hlyboka: Tvoia pidpilna humanitarka [in Ukrainian].
6. Sverstiuk, Ye. (1993). *Bludni syny Ukrainy* [Prodigal Sons of Ukraine]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
7. Tarnashynska, L. (2013). *Siuzhet Doby: dyskurs shistdesiatnytstva v ukrainskii literaturi XX stolittia* [The Plot of the Day: The discourse of the Sixties in the 20th-century Ukrainian literature]. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian].
8. Tarnashynska, L. (2019). Mizh idealizmom i “krytychnym pafosom”: pro fenomen natsionalnoi intelihtentsii [Between Idealism and “critical pathos”: About the phenomenon of the national intelligentsia]. In *Ukrainske shistdesiatnytstvo: profili na tli pokolinnia (Istoryko-literaturnyi ta poetykalnyi aspekty)*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].

Vadym Yurchenko,

Shevchenko Institute of Literature, National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0009-0006-7534-6913>
 e-mail: tseneya1708@gmail.com

**THE CONCEPT OF “MAXIMALISM” IN THE LITERARY STUDIES
 BY Ye. SVERSTIUK AND I. DZIUBA**

Subject of this article is the concept of “maximalism” in the critical works of the Sixtiers, particularly focusing on Yevhen Sverstiuk and Ivan Dziuba. So far, there have been no studies addressing the reception of maximalism by Sixtier critics or its place in their journalistic and scholarly discourse, making this investigation a pioneering effort and thus highly relevant. Furthermore, this article could lay the groundwork for further examination of Sixtier language within the framework of post-colonial theory, as it touches upon the issue of imperial influence on individual identity.

The aim of this research is to determine the frequency of the usage of the maximalism concept among Sixtier critics, evaluate its position and role within the ideological language of the empire, and discern any shifts in interpretation from established norms. The following conclusions have been drawn: 1. In the theoretical constructs of Sixtier critics, the concept of «maximalism» emerges as highly productive, consonant with the prevailing ideological discourse of the time. Several works of literary critics were dedicated to the issue of moral maximalism, with Ivan Dziuba employing the concept with notable frequency (appearing in roughly every fourth article within the trilogy “From the Well of Years”). 2. Sixtier critics were aware of the stereotypical nature of this concept and its frequent usage in contemporary periodicals and critical literature. They imbued it with their own nuanced meanings, which opposed the prevalent uncritical usage within Soviet public discourse. 3. Moreover, maximalism emerges as a fundamental aspect of the moral consciousness of the Sixtiers, embodying ideals of moral absolutism, particularly within Kantian philosophy. They emphasized the necessity of fostering individuals of high moral standing, primarily demanding of themselves, capable of self-sacrifice in the name of moral rectitude, civic duty, attention to the oppressed, and the belief in the intellectual's ability to change the world. They vehemently opposed the ideas of moral relativism that were deemed unacceptable and antithetical to moral absolutism. There exists a distinct divergence in the declared sources of morality, with Ye. Sverstiuk emphasizing Christian sources, while Ivan Dziuba's sources differ, leaning towards socio-philosophical sources.

This study can serve as a foundation for further research into moral issues in the works and criticism of the Sixtiers.

Key words: Sixtiers, Ivan Dziuba, Yevhen Sverstiuk, ethics, moral absolutism, maximalism.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2024

Прийнято до друку 29.03.2024